QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARI KONTRAKTATSIYASI SHARTNOMASIDA TARAFLAR MANFAATLARI MUVOZANATINI TA’MINLASHNING FUQAROLIK-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Bekniyazov A.J.

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: *Maqolada qishloq xo‘jaligi mahsulotlari kontraktatsiyasi shartnomasida yetishtiruvchi va tayyorlovchi manfaatlari muvozanatini ta’minlash masalalari tahlil qilinadi. Shartnoma erkinligi, taraflarning yuridik tengligi hamda muzokaralarda ishtirok etish imkoniyati o‘rtasidagi bog‘liqlik ochib beriladi. O‘zbekiston fuqarolik qonunchiligi milliy huquqshunoslik manbalari va mas’uliyatli kontraktatsiyaga oid xalqaro tavsiyalar bilan qiyoslanadi. Muallif manfaatlar muvozanatini shartnoma shartlarini shakllantirish, tavakkalchilikni boshqarish va buzilgan huquqni tiklash imkoniyatlarining o‘zaro mutanosibligi sifatida talqin qiladi. Narxni aniqlashning tekshiriladigan tartibi, sifatni mustaqil baholash, nizosiz summani to‘lash, avans va mahsulot yetkazib berish majburiyatlarini muvofiqlashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi. Qo‘shilish shartnomasida tadbirkorni himoya qilish chegaralarini agrar ishlab chiqarish xususiyatlarini hisobga olgan holda takomillashtirish zarurati asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *kontraktatsiya, qishloq xo‘jaligi mahsuloti, shartnoma erkinligi, manfaatlar muvozanati, yetishtiruvchi, tayyorlovchi, qo‘shilish shartnomasi, narx, sifat ekspertizasi, fuqarolik-huquqiy himoya.*

Qishloq xo‘jaligi mahsulotini yetishtirishga mablag‘ sarflanishi bilan uning realizatsiyasidan tushum olinishi o‘rtasida vaqt mavjud. Yetishtiruvchi ekish, parvarishlash va hosilni yig‘ishtirish xarajatlarini oldindan amalga oshiradi. Tayyorlovchi esa qayta ishlash quvvatini mahsulotning kutilayotgan hajmi va sifatiga moslashtiradi. Shu sababli kontraktatsiya shartnomasi har ikki tarafning kelajakdagi faoliyatini rejalashtirishga xizmat qiladi. Shartlar bir taraf uchun

tushunarli va boshqariladigan, ikkinchi taraf uchun esa noaniq bo‘lib qolsa, ushbu rejalashtirish imkoniyati zaiflashadi.

Masalan, mahsulot narxini tayyorlovchi keyinchalik o‘zi belgilashi, sifat bo‘yicha uning laboratoriyasi xulosasi yakuniy hisoblanishi va haq to‘lash yakuniy hisob-kitob hujjati tasdiqlanguniga qadar kechiktirilishi nazarda tutilgan shartnomani olaylik. Bu shartli modelda yetishtiruvchi qancha daromad olishini ham, hisob-kitob qachon tugashini ham mustaqil aniqlay olmaydi. Bunday vaziyat manfaatlar muvozanatini shartnomada ikki tarafning imzosi mavjudligi bilan baholash yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi kontraktatsiyada taraflarning qonuniy manfaatlarini kelishtirish mezonlarini aniqlash va ularni amalga oshiruvchi fuqarolik-huquqiy vositalarni taklif qilishdan iborat. Asosiy tezis shundan iboratki, shartnoma barqarorligi shartlarning oldindan aniqligi, ularni tekshirish imkoniyati va huquqni tiklash vositalarining amalda foydalanishga yaroqliligi bilan ta’minlanadi.

Tadqiqot formal-yuridik, tizimli va qiyosiy-huquqiy usullarga asoslanadi. Fuqarolik kodeksining shartnoma va kontraktatsiyaga oid qoidalari o‘zaro bog‘liqlikda sharhlanadi. Milliy ilmiy adabiyotlarda ifodalangan shartnoma erkinligi haqidagi yondashuvlar xalqaro uslubiy hujjatlar bilan qiyoslanadi. Shartnoma shartlari bo‘yicha keltirilgan vaziyatlar tahliliy misollardir; ular muayyan sud ishi yoki statistik kuzatuv natijasi sifatida taqdim etilmaydi. Tadqiqot predmeti xususiy-huquqiy munosabatlar bo‘lib, alohida mahsulot turi uchun belgilangan maxsus tartiblarning barchasini umumlashtirish maqsadi qo‘yilmagan.

I. B. Zokirov shartnoma erkinligini shaxsning shartnoma tuzish to‘g‘risida mustaqil qaror qabul qilishi va o‘z erk-irodasini ifodalashi bilan tushuntiradi [1]. V. R. Topildiyev va N. K. Jamalov mazkur prinsip tarkibida shartlarni taraflar xohishi bilan belgilash imkoniyatini, shuningdek, qonuniy cheklovlar mavjudligini

[1] Zokirov I. B. Fuqarolik huquqi. I qism. Darslik. Qayta ishlangan va to‘ldirilgan beshinchi nashr. Toshkent: TDYI nashriyoti, 2009. 575-b.

ko‘rsatadi [2]. Bu yondashuvlar kontraktatsiyada ham shartlarni shakllantirish jarayoniga e’tibor qaratish uchun nazariy asos bo‘ladi. Biroq mazkur umumiy qarashlardan agrar shartnomaning har qanday iqtisodiy natijasi davlat tomonidan tenglashtirilishi kerakligi kelib chiqmaydi.

Muallif fikricha, kontraktatsiya shartnomasida manfaatlar muvozanati - taraflarning qonuniy iqtisodiy maqsadlariga erishishi uchun shartlarni shakllantirishda ishtirok etish, o‘ziga yuklangan tavakkalchilikni baholash va buzilgan huquqini tiklash imkoniyatlarining o‘zaro mutanosibligidir. Ushbu ta’rif uchta tekshiriladigan mezonni qamrab oladi: taraf nimaga rozilik bildirayotganini bilishi; o‘z zimmasidagi xarajat va xavflarni oldindan hisoblay olishi; buzilish sodir bo‘lganda tegishli himoya vositasidan foydalana olishi lozim.

Manfaatlar muvozanati taraflarning foydasi yoki majburiyatlari soni teng bo‘lishini anglatmaydi. Masalan, tayyorlovchi transportni tashkil etish majburiyatini olsa, yetishtiruvchi mahsulotni belgilangan joyda topshirishga tayyorlash xarajatlarini olishi mumkin. Bunday taqsimotda muhim jihat xarajatning qaysi tarafga yuklatilgani, u narxda qanday aks etgani va uni boshqa taraf keyinchalik bir tomonlama oshira olishi yoki olmasligidir.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 465-moddasi yetishtiruvchining mahsulot topshirishi hamda tayyorlovchining uni qabul qilib, haqini to‘lashi o‘rtasidagi bog‘liqlikni belgilaydi. 466-modda mahsulotning kelishilgan miqdori va assortimentiga, 467-modda esa qabul qilish va olib ketishga doir majburiyatlarni tartibga soladi[3]. Shundan kelib chiqib, kontraktatsiya tahlilida yetishtirish natijasi bilan bir qatorda tayyorlovchining qabul qilish imkoniyati ham baholanishi kerak.

“Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonunning 4-moddasida erkinlik, o‘zaro manfaatdorlik, shartnoma

[2] Topildiyev V. R., Jamalov N. K. Fuqarolik huquqi. Uslubiy qo‘llanma. Mas’ul muharrir O. Oqyulov. Toshkent: MUMTOZ SO‘Z, 2014. 17–18-b.
[3] O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 1996-yil 29-avgust. 465–467-moddalar. Rasmiy manba: https://lex.uz/docs/-180552.

intizomi va o‘zaro mulkiy javobgarlik mustahkamlangan [4]. Muallif talqinida o‘zaro manfaatdorlik shartnoma tuzish paytidagi iqtisodiy maqsadni, shartnoma intizomi esa shu maqsadga kelishilgan tartibda erishishni ifodalaydi. Ushbu prinsiplarni bog‘lovchi amaliy vosita shartlarning aniqligidir.

Fuqarolik kodeksining 354-moddasi shartnoma erkinligini kafolatlaydi. 360-moddada qo‘shilish shartnomasining og‘ir shartlariga qarshi himoya nazarda tutilgan, biroq tadbirkor shartlarni bilgan yoki bilishi lozim bo‘lgan hollarda shu asosdagi talabni qanoatlantirishga cheklov mavjud [5]. Demak, yetishtiruvchining tadbirkorlik maqomini hisobga olmasdan, har qanday noqulay shartni ushbu modda asosida o‘zgartirish mumkinligi haqidagi xulosa to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Shu o‘rinda ikki vaziyatni ajratish taklif etiladi. Birinchi vaziyatda taraf noqulay shartni tushunib, uning o‘rniga iqtisodiy afzallik oladi: masalan, uzoqroq to‘lov muddati evaziga yuqoriroq narxga kelishadi. Ikkinchi vaziyatda esa standart shakldagi noaniq shartni o‘zgartirish imkoniyati bo‘lmaydi, uning oqibatlari ham oldindan hisoblab bo‘lmaydi. Har ikki vaziyatga bir xil huquqiy baho berish shartnoma erkinligining mazmunini soddalashtiradi.

Maqolada agrar kontraktatsiya uchun muhim shartlarni alohida kelishish varag‘ini joriy etish taklif qilinadi. Unda narx yoki uni hisoblash usuli, sifatga doir chegirmalar, qabul qilish joyi, avans sanasi, to‘lovning oxirgi muddati va bir tomonlama bekor qilish asoslari qisqa bayon etilishi kerak. Ushbu varaq taraflarning muzokaralarini qayd etishga xizmat qiladi. Uni imzolash qonunga zid shartni qonuniylashtiradigan yoki sudga murojaat qilish huquqini bekor qiladigan vositaga aylantirilmasligi lozim.

Standart shaklning o‘zi salbiy hodisa emas. U takroriy bitimlar uchun xarajatlarni kamaytiradi va hujjatlarni bir xil tartibda yuritishga yordam beradi. Muammo standart shart bilan mahsulot turiga, yetishtirish sikliga va taraflar

[4] O‘zbekiston Respublikasining 1998-yil 29-avgustdagi 670-I-son “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonuni. 4-modda. https://lex.uz/docs/-18942.
[5] O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Birinchi qism. 1995-yil 21-dekabr. 354-modda va 360-moddaning ikkinchi hamda uchinchi qismlari. https://lex.uz/docs/-111189.

imkoniyatlariga mos individual shart o‘rtasidagi nisbatda yuzaga keladi. Shu sababli namunaviy shartnomada tanlash mumkin bo‘lgan variantlar hamda alohida muzokara talab qiladigan shartlarni ajratish maqsadga muvofiq.

Narx muvozanatini ta’minlash uchun uning miqdori bilan birga hisoblash tartibi ham ochiq bo‘lishi zarur. Muallif shartnomada bazaviy narxni, sifat uchun qo‘shimcha haq va chegirmalar ro‘yxatini, ularni qo‘llash mezonlarini hamda yakuniy hisob-kitob sanasini belgilashni taklif qiladi. “Bozor narxida” degan umumiy ibora qo‘llansa, qaysi bozor, qaysi davr va qanday axborot manbasi nazarda tutilgani aniqlashtirilishi kerak.

Shartli misol sifatida, bir tonna mahsulot uchun bazaviy narx 4 million so‘m, kelishilgan yuqori sifat ko‘rsatkichi uchun ustama 5 foiz deb belgilansa, yakuniy baho 4,2 million so‘m bo‘ladi. Bu hisoblash usuli muayyan mahsulotning real bozor bahosi yoki majburiy stavka sifatida taklif qilinmaydi. Misolning vazifasi yetishtiruvchi va tayyorlovchi bir xil ma’lumotdan foydalanib bir xil natijani chiqara olishi zarurligini ko‘rsatishdir.

Narxni qayta ko‘rib chiqish tartibi ham ikki taraf uchun oldindan kelishilgan bo‘lishi lozim. Taklif qilinayotgan modelda qayta muzokaraga sabab bo‘ladigan ko‘rsatkich, o‘zgarish chegarasi, bildirishnoma shakli va muzokara muddati belgilanadi. Qayta muzokara talabi shartnomani avtomatik o‘zgartirmaydi. Kelishuvga erishilmaganda qo‘llanadigan keyingi tartib ham shartnomada ko‘rsatilishi zarur. Bu modelni joriy etishda mahsulotga taalluqli imperativ qoidalar saqlanadi.

Hisob-kitobda sifatning ayrim ko‘rsatkichlari yuzasidan nizo kelib chiqishi butun mahsulot qiymatini ushlab qolishga olib kelmasligi kerak. Shartnomaga mahsulotning bahslashilmayotgan qismi uchun haqni kelishilgan muddatda to‘lash, faqat nizoli farqni ekspertiza natijasiga ko‘ra aniqlashtirish shartini kiritish taklif etiladi. Bunda nizosiz summa qanday hisoblanishi va to‘langan mablag‘ keyinchalik qanday hisobga olinishi aniq yoziladi.

Fuqarolik kodeksining 467-moddasida, agar boshqacha kelishilmasa, mahsulotni yetishtiruvchi joylashgan yerda qabul qilish va olib ketish tayyorlovchiga yuklatilgan. Shartnomaga muvofiq belgilangan vaqtda keltirilgan mahsulotni qabul qilishni rad etishga ham cheklov qo‘yilgan[6]. Demak, qabul qilish joyini o‘zgartirish oddiy texnik band emas: u transport xarajati va mahsulotning yo‘lda saqlanishi bilan bog‘liq iqtisodiy natijalarni o‘zgartiradi.

Qabul qilish tartibida xabarnoma, tekshirish va dalolatnoma bosqichlarini bir-biriga bog‘lash taklif etiladi. Yetishtiruvchi mahsulot tayyorligi haqida xabar beradi; tayyorlovchi kelishilgan muddatda transport yoki qabul qilish imkoniyatini tasdiqlaydi; miqdor va sifat tekshiruvi natijalari ikki tarafga taqdim etiladi. Tayyorlovchining xabarni olganligi hamda kelishilgan vaqtda harakat qilganligi keyinchalik tekshirilishi mumkin bo‘lishi kerak.

Sifat bo‘yicha kelishmovchilikda namunaning qanday olingani yakuniy xulosadan kam ahamiyatga ega emas. Shu sababli namuna olish joyi va vaqti, vakillar ishtiroki, namunalarning identifikatsiyasi, saqlash sharoiti hamda qayta tekshirish imkoniyatini shartnomaga kiritish tavsiya etiladi. Muqobil tekshirish mahsulotning biologik xususiyatlariga mos muddatda o‘tkazilishi zarur; barcha mahsulotlar uchun bir xil muddat belgilash maqsadga muvofiq emas.

Mustaqil baholovchini tanlash va ekspertiza xarajatlarini dastlab qaysi taraf to‘lashi ham oldindan kelishilishi kerak. Muallif taklifiga ko‘ra, dastlabki xulosa asosli ekani tasdiqlansa, qayta tekshirishni talab qilgan tarafning xarajatlarda ishtiroki; xulosa xato bo‘lsa, xatoga yo‘l qo‘ygan tarafning tegishli xarajatlarni qoplashi nazarda tutilishi mumkin. Yakuniy taqsimotda taraflarning xatti-harakati va nizoning kelib chiqish sababi hisobga olinadi.

Avans to‘lash majburiyati nazarda tutilgan shartnomada uning sanasi yetishtirishning texnologik bosqichlari bilan bog‘lanishi kerak. Mablag‘ kech kelishi ekish yoki parvarishlashni kechiktirsa, yetkazib berish muddatini avvalgi holicha

[6] O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 1996-yil 29-avgust. 465–467-moddalar. Rasmiy manba: https://lex.uz/docs/-180552.

saqlab qolish nizoni kuchaytirishi mumkin. Shu bois avans kechikishining ishlab chiqarishga ta'sirini qayd etish va ijro jadvalini muvofiqlashtirish tartibini kelishish taklif qilinadi.

Bu taklif yetishtiruvchini har qanday kechikish uchun javobgarlikdan ozod qilishni anglatmaydi. Yetishtiruvchi mablag‘ kelmaganini, bajarilishi kechikkan texnologik ishni va kutilayotgan oqibatni o‘z vaqtida ma'lum qilishi lozim. Tayyorlovchi esa mablag‘ning o‘tkazilgan sanasi yoki yetishtiruvchi tegishli ishni boshqa sababga ko‘ra bajarmaganini ko‘rsatishi mumkin. Sababiy bog‘lanishni hujjatlashtirish ikkala tarafni ham asossiz talabdan himoya qiladi.

Tayyorlovchi manfaatini ta'minlash uchun avansning maqsadli sarfi bo‘yicha oqilona hisobot, hosil yetilishi haqida axborot va jiddiy uzilish xavfi yuzaga kelganda ogohlantirish mexanizmi qo‘llanishi mumkin. Hisobot talabi yetishtiruvchining butun xo‘jalik faoliyati ustidan cheklanmagan nazoratga aylanmasligi kerak. So‘raladigan axborot shartnoma ijrosiga daxldor va tekshirish maqsadiga mutanosib bo‘lishi lozim.

UNIDROIT, FAO va IFADning kontraktatsiya bo‘yicha huquqiy qo‘llanmasi munosabatni muzokaradan tugatilishigacha yaxlit ko‘rib chiqadi. Unda taraflarning iqtisodiy kuchidagi tafovut huquqiy aniqlikning ahamiyatini oshirishi ta'kidlanadi [7]. FAO va IISDning mas'uliyatli kontraktatsiya bo‘yicha namunaviy kelishuvi esa mahsulot va taraflar sharoitiga moslashtiriladigan shartlardan foydalanishni taklif qiladi [8]. Ushbu manbalar O‘zbekistonda bevosita majburiy norma bo‘lmay, qiyosiy tahlil uchun uslubiy asos sifatida qo‘llanadi.

Milliy huquqiy yechimga tatbiqan, umumiy namunaviy shartnoma bilan birga mahsulot guruhlariga mos ilovalarni ishlab chiqish taklif etiladi. Masalan, tez buziladigan mahsulot uchun qabul qilish va qayta tekshirish tezligi, saqlanishi mumkin bo‘lgan mahsulot uchun omborlash va partiyalar bo‘yicha hisob-kitob

[7] UNIDROIT, FAO, IFAD. Legal Guide on Contract Farming. Rome, 2015. Nashrning rasmiy tavsifi: https://www.unidroit.org/instruments/contract-farming/overview/.
[8] FAO, IISD. Model Agreement for Responsible Contract Farming: With Commentary. 2018. Ishlab chiquvchi tashkilot tavsifi: https://www.iisd.org/projects/model-agreement-responsible-contract-farming.

ustuvor masala bo‘ladi. Bunday farqlash shartnomani ortiqcha hajmli qilmasdan, aynan tegishli xavfni tartibga solish imkonini beradi.

Tahlil natijalarini aniq qonunosti hujjatiga bog‘lash uchun paxta savdolari bo‘yicha amaldagi maxsus tartibga murojaat qilish zarur. Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 25-dekabrdagi 680-son qarori 2-ilovasi bilan tasdiqlangan Nizomning 12-bandida narx formulasi, 13-bandida sifat ko‘rsatkichlari va e’tiroz yuzaga kelganda arbitraj guruhiga murojaat qilish imkoniyati nazarda tutilgan.[9] Demak, taklifning vazifasi mavjud formula yoki e’tiroz mexanizmini yangidan yaratish emas, ulardan foydalanishning hujjatli kafolatlarini kuchaytirishdir. Quyidagi loyihalar paxta savdolari doirasi bilan chegaralanadi.

Birinchi taklif - mazkur Nizomning 12-bandini quyidagi mazmundagi xatboshi bilan to‘ldirish: “Yakuniy hisob-kitobda xaridor narxni hisoblash bayonnomasini sotuvchiga elektron shaklda taqdim etadi. Bayonnomada qo‘llangan ma’lumot manbalari, hisoblash davri, valyuta kursi, tegishli koeffitsiyentlar, qabul qilingan mahsulot hajmi, ilgari to‘langan mablag‘lar va qolgan to‘lov summasi ko‘rsatiladi. Bayonnoma yakuniy hisob-kitob hujjati bilan bir vaqtda yuboriladi. Bayonnomani taqdim etmaslik yoki unga nisbatan e’tiroz mavjudligi qonunchilikda va shartnomada belgilangan to‘lov muddatini uzaytirmaydi”.

Bu qo‘shimcha narxni hisoblashning amaldagi formulasini almashtirmaydi. U formula natijasini taraflar tekshira oladigan hujjatga aylantiradi. Elektron shakl uchun maydonlar majburiy axborotlar ro‘yxati sifatida belgilanib, alohida haq undirilmasligi maqsadga muvofiq. Hisoblash bayonnomasini berish majburiyati qo‘shimcha ma’muriy ruxsat talab qilmaydi; u xaridorning shartnomaviy hisoboti sifatida ishlaydi. Sotuvchining bayonnomani olganligi yakuniy summaga so‘zsiz rozilik bildirgan deb talqin qilinmasligi kerak.

Ikkinchi taklif - Nizomning 13-bandini mahsulotni tekshirish va natijani qayd etishga doir xatboshilar bilan to‘ldirish: “Sifatni aniqlash uchun namunalar amaldagi

[9] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 25-dekabrdagi 680-son qarori. 2-ilova, 11–13-bandlar. 2026-yil 30-oktabr holatidagi matn. https://lex.uz/docs/-6705749.

standartlar talablariga muvofiq olinadi. Sotuvchi yoki uning vakiliga namuna olishda ishtirok etish imkoniyati yaratiladi; uning kelishilgan vaqtda kelmaganligi va bu haqda xabardor qilinganligi dalolatnomada qayd etiladi. Dalolatnomada partiyaning identifikatsiya ma'lumotlari, namuna olingan vaqt va joy, qo'llangan usul hamda tekshiruv natijasi aks ettiriladi. Dalolatnoma va natija nusxasi sotuvchiga tekshiruv yakunlangach bir ish kunidan kechiktirmay beriladi".

Taklif etilayotgan qo'shimchaning davomi: "Sotuvchining arbitraj guruhiga murojaati qayd etilganda, qayta tekshirish uchun zarur namunalar tegishli standartlarda belgilangan sharoit va muddatda saqlanishi ta'minlanadi. Dastlabki natija, sotuvchining e'tirozi va qayta tekshirish xulosasi yagona partiya identifikatori orqali o'zaro bog'lanadi. Arbitraj guruhining xulosasini olish taraflarning sudga murojaat qilish huquqini cheklamaydi".

Mazkur loyiha mavjud arbitraj guruhini boshqa organ bilan almashtirishni nazarda tutmaydi. Uning amaliy maqsadi e'tiroz ko'rib chiqilguniga qadar qayta tekshirishning daliliy asosini saqlashdan iborat. Bir ish kunlik muddat muallif taklifi bo'lib, raqamli hujjat almashinuvi imkoniyatlari hisobga olinib yakuniy belgilanishi lozim. Namunani olish usuli yoki saqlash muddatini maqolada asossiz qayta belgilash o'rniga tegishli standartlarga havola qilish tavsiya etiladi.

Uchinchi taklif - Nizomning 11-bandini hisob-kitobning nizosiz qismiga oid xatboshi bilan to'ldirish: "Qabul qilingan mahsulot sifati yoki qiymatining ayrim ko'rsatkichlari bo'yicha kelishmovchilik mavjudligi to'lovning taraflar e'tiroz bildirmagan qismini shartnomada belgilangan muddatda amalga oshirishga to'sqinlik qilmaydi. Nizoli summa va uning hisoblash asosi alohida elektron hujjatda ko'rsatiladi. Sotuvchi talabining bir qismi nizolashilgani barcha to'lovlarni ushlab qolish uchun mustaqil asos bo'lmaydi. Farq kelishuv yoki tegishli nizoni hal etish natijasi asosida hisobga olinadi".

Ushbu taklifda nizosiz qismni hisoblashning aniq mezoni bo'lishi zarur: e'tiroz bildirilmagan partiya hajmi va bahosi yoki taraflar tan olgan summa qayd etiladi. Qo'shimcha amaldagi to'lov muddatlarini uzaytirmasligi, kliring tartibiga

oid qoidalar bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Yuqori turuvchi hujjat bilan belgilangan javobgarlikni qonunosti hujjati orqali kamaytirish taklif etilmaydi. Takliflar shartnomaviy hisob-kitobning shaffofligini va tekshirilishini ta'minlashga qaratilgan normativ loyihalardir.

Kontraktatsiya shartnomasida taraflar manfaatlari muvozanati shartlarni anglab kelishish, ijro xarajatlari va xavflarini oldindan baholash hamda huquqni tiklash vositasidan foydalanish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Mazkur mezon yetishtiruvchining himoyasini tayyorlovchining qonuniy talablaridan ajratib qo'ymaydi. Barqaror shartnoma yetishtiruvchiga tushumini rejalashtirish, tayyorlovchiga esa mahsulot oqimini boshqarish imkonini berishi kerak.

Birinchidan, shartnomada narxni hisoblash, sifat bo'yicha tuzatishlar va to'lovning oxirgi sanasini tekshiriladigan tarzda ifodalash tavsiya etiladi. Ikkinchidan, namunalarni birgalikda rasmiylashtirish hamda mustaqil qayta tekshirish tartibi sifat bo'yicha bir tomonlama qaror xavfini kamaytiradi. Uchinchidan, avans va yetkazib berish jadvalini bog'lashda kechikishning sababiy oqibatlarini hujjatlashtirish shart qilib olinishi lozim.

To'rtinchidan, nizosiz summani o'z vaqtida to'lash va nizoli farqni alohida hal qilish tartibini rivojlantirish zarur. Beshinchidan, paxta savdolariga oid maxsus nizomda narx hisobini hujjatlashtirish hamda sifatga e'tiroz bildirishning protsessual kafolatlarini aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Ushbu yechimlarni boshqa mahsulotlarga tatbiq etish masalasi ularning xususiyatlari va maxsus tartiblarini hisobga olgan holda alohida baholanishi kerak.

Foydalanilgan manbalar

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Birinchi qism. 1995-yil 21-dekabr. 354 va 360-moddalar. Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/docs/-111189.

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 1996-yil 29-avgust. 465–467-moddalar. Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/docs/-180552.

O‘zbekiston Respublikasining 1998-yil 29-avgustdagi 670-I-son “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonuni. 4-modda. Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/docs/-18942.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 25-dekabrdagi 680-son “Paxta xom ashyosini yetishtirish va paxta yig‘im-terimi xarajatlarini kreditlash hamda ularni realizatsiya qilishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 2-ilova, 11–13-bandlar. Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/docs/-6705749.

Zokirov I. B. Fuqarolik huquqi. I qism. Darslik. Qayta ishlangan va to‘ldirilgan beshinchi nashr. Mas’ul muharrir H. Rahmonqulov. Toshkent: TDYI nashriyoti, 2009. 575-b.

Topildiyev V. R., Jamalov N. K. Fuqarolik huquqi. Uslubiy qo‘llanma. Mas’ul muharrir O. Oqyulov. Toshkent: MUMTOZ SO‘Z, 2014. 17–18-b.

UNIDROIT, FAO, IFAD. Legal Guide on Contract Farming. Rome, 2015. Rasmiy tavsif: https://www.unidroit.org/instruments/contract-farming/overview/.

FAO, IISD. Model Agreement for Responsible Contract Farming: With Commentary. 2018. Rasmiy tavsif: https://www.iisd.org/projects/model-agreement-responsible-contract-farming.